

Ks. dr hab. Jan Klinkowski, prof. PWT
Papieski Wydział Teologiczny
we Wrocławiu
ORCID: 0000-0003-4367-1982

Recenzja rozprawy doktorskiej

pana mgr. lic. Wiesława Tadeusza Chałupnik pt. *Wyższość Jezusa Chrystusa i Jego dzieła nad Mojżeszem według Listu do Hebrajczyków 3,1-4,13*, napisanej na seminarium naukowym z Teologii i informatyki biblijnej pod kierunkiem ks. dr hab. Romana Bogacza, prof. UPJPII

1. Problem rozprawy i jego zasadność

Pan Wiesław Chałupnik stawia naukowe pytanie na czym polega wyższość Chrystusa i Jego dzieła nad postacią Mojżesza i jego czynami. Odpowiedź na to pytanie zostanie dana poprzez analizę Listu do Hebrajczyków 3,1-4,13. Autor zajął się bardzo zasadniczą kwestią polemiki pierwotnego chrześcijaństwa. Wyznawcy judaizmu budowali swoją wiarę na autorytecie Mojżesza i to bez względu na przynależność do któregoś ze stronnictw polityczno-religijnych Izraela. Pytanie zasadnicze pojawiające się w społeczności Hebrajczyków brzmiało, kim jest Jezus w relacji do Mojżesza? Czy jest tylko interpretatorem Prawa, które ofiarował Mojżesz? Czy może jest nowym prawodawcą posłanym przez Boga? A może jest kontynuatorem misji Mojżesza, której on nie był w stanie wypełnić? A może zadaniem Mojżesza było przygotować drogę, którą miał podążać jego następca jakim objawił się nie Jozue, który lud wprowadził tylko do Kanaanu, ale był nim Jezus, nowy Jozue, który wprowadza wierzących do nowej rzeczywistości, przestrzeni zbawienia, krainy odpoczynku

(symbol nieba). Aluzje do postaci Jozuego, jak zauważa autor niniejszego opracowania pozostają w tle, ale może to wynikać z faktu, że redaktor Listu do Hebrajczyków pragnął w delikatny sposób zmusić odbiorcę do odczytania parenetycznego przesłania, zdając sobie sprawę, że odbiorcy listu nie są jeszcze ugruntowani w wierze.

W kontekście idei zbawienia jednym z ciekawszych wątków jest pojawiająca się tęsknota za odpoczynkiem. Warto zauważyć, że idea odpoczynku w szabat została uwypuklona w epoce wyjścia z Egiptu (Pwt 5,12-15). Świętowany szabat stał się znakiem wolności, bo w Egipcie jako niewolnicy nie posiadali czasu wolnego. Egipcjanie jako ludzie wolni świętowali różnorodne uroczystości religijne, a niewolnikom nie przysługiwał czas wolny. Istotą niewolnictwa było ograniczenie poruszania się w przestrzeni wyznaczonej przez Pana oraz oddanie czasu we władanie pana, którym właściciel niewolnika dowolnie dysponował. Idea szabatu zawiera również wezwanie do tego, by Hebrajczycy nie stali się dla innych, takimi jak Egipcjanie dla nich, dlatego świętowanie szabatu ma obejmować także niewolników (Pwt 5,14). Idea odpoczynku nabiera charakteru uniwersalistycznego, bo obejmuje także niewolników, którzy niekoniecznie musieli być wyznawcami Boga Hebrajczyków. W idei odpoczynku należy uwzględnić również uciążliwość pracy ludzi w epoce starożytnej. W dużej mierze była to praca fizyczna, mało zmechanizowana, a więc bardzo ciężka. Stąd człowiek tęsknił za czasem odpoczynku, który przeżywany we wspólnocie stawał się synonimem szczęścia. Jeśli zatem człowiek starał się sobie w jakiś sposób wyobrazić szczęście wieczne, to wydawał mu się obraz odpoczynku adekwatnym pragnieniem przedstawieniem szczęścia wiecznego. W tym kontekście szabat nabiera wymiaru eschatologicznego i staje się przedśmionkiem do odpoczynku wiecznego. Współczesny człowiek coraz bardziej korzysta z dobrodziejstw postępu technicznego i jego praca staje się coraz lżejsza, ale bywa, że jego siły psychiczne są jeszcze bardziej eksploatowane przez systemy ekonomiczne oparte na zysku. Zatem w nowym wymiarze idea odpoczynku staje się również tęsknotą współczesnego człowieka, nie tyle w wymiarze odpoczynku fizycznego, ale bardziej odpoczynku aktywnego w gronie rodziny, przyjaciół i znajomych. Niniejsza praca jest zatem cenną refleksją nad koncepcją nadziei człowieka wyrażonej w symbolu odpoczynku. Przy czym odpoczynek nie oznacza brak aktywności, a wręcz odwrotnie jest dynamicznym i twórczym przeżywaniem czasu.

Autor wyodrębnił z Listu do Hebrajczyków fragment 3,1-4,13 jako formę całościową, w której ukryte jest orędzie wymagające odczytania teologicznego. Jego analiza wpisuje się w proces badawczy nad Listem do Hebrajczyków, który doczekał się wielu analiz w różnych aspektach. Niemniej jednak brakowało pełnego opracowania analitycznego fragmentu 3,1-

4,13 i wydobycia jego przesłania teologicznego. Poszczególne części omawianego fragmentu doczekały się szczegółowych opracowań, a istniała potrzeba całościowego spojrzenia na przesłanie tekstu ukazującego wyższość misji Chrystusa nad misją Mojżesza.

2. Struktura rozprawy

Doktorant zrealizował temat pracy w czterech rozdziałach, na 183 stronach. Praca składa się z wykazu skrótów, bibliografii, wstępu, które obejmują 30 strony, czterech rozdziałów od strony 31 do 178 i podsumowania. Wprawdzie doktorant zapowiedział obecność rozdziału piątego, podsumowującego całościowo egzegezę fragmentu Listu do Hebrajczyków 3,1 - 4,13 (s. 31), to jednak w spisie treści takowy rozdział się nie pojawia i najwyraźniej autor zebrał wnioski w podsumowaniu.

Wiele cennych informacji autor opracowania umieszcza we wstępie do właściwej analizy wybranego tekstu. Dowiadujemy się, że wśród celów pracy oprócz analizy tekstu, ukazania wyższości Chrystusa nad postacią Mojżesza jest także wydobywanie znaczenia idei odpoczynku. W oparciu o analizę tekstu możemy wyodrębnić wspólnotę adresatów, którym jest Kościół domowy, w bliżej nieokreślonym mieście, składający się 15 do 30 osób. Autor stawia hipotezę, że „pierwotnymi odbiorcami byli wierzący i ludzie, którzy znali naukę chrześcijańską, ale jej nie przyjęli” (s. 27), czy zatem można ich nazwać Kościołem domowym? Kwestią nierozstrzygniętą pozostanie miejsce powstania listu, a za najbardziej prawdopodobne przyjmuje się Rzym i w jakimś stopniu Aleksandrię. Najbardziej prawdopodobnym czasem powstania listu jest okres między 60 a 70 rokiem i jest to chyba dominująca dzisiaj opinia wśród egzegetów. Warto byłoby się zastanowić, jaka była struktura wspólnoty, do której został skierowany list, skoro jest w nim tak wiele odniesień do życia liturgicznego epoki Starego Testamentu.

W rozdziale pierwszym została przeprowadzona analiza Listu do Hebrajczyków 3,1-6.

Autor na wstępie zaprezentował kontekst literacki i teologiczny Hbr 3,1-6, co otworzyło przestrzeń do analizy omawianego fragmentu, w którym uzasadnił przesłanie wyższości Jezusa nad Mojżeszem. Analiza została przeprowadzona w oparciu o tłumaczenie tekstu i dokładną krytykę tekstu. Zaprezentowana kompozycja tekstu umożliwiła wydobywanie głównych wątków ukazujących wyższość Jezusa nad aniołami i Mojżeszem. Obydwie kwestie były dyskutowane w pierwotnym chrześcijaństwie i w niektórych nurtach gubiono wyjątkowość pośrednictwa Chrystusa. Ciekawe porównanie wyeksponowane w analizie

tekstu dotyczy pojęcia „dom”, które w starożytności odnosiło się nie tylko do obiektu, ale przede wszystkim do wspólnoty powiązanej relacjami rodzinnymi i społecznymi. Dzięki przeprowadzonej skrupulatnie analizie filologicznej omawianego tekstu autorowi udaje się wydobyć odcienie myśli teologicznej zakotwiczonej głęboko w tradycji starotestamentalnej w tym przypadku w odniesieniu do Lb 12,7.

W rozdziale drugim zostaje przedstawiony bunt w Kadesz Barnea i jego skutki, opisane w Hbr 3,7-11. Analiza rozpoczyna się od ukazania tła starotestamentowego wydarzeń szemrania Hebrajczyków opuszczających Egipt i w jakimś stopniu ciągle tęskniących za stabilizacją w krainie niewoli. Postawa roszczeniowa wobec Mojżesza a przez niego wobec Boga w szczególny sposób objawiła się w wydarzeniach opisanych w symbolicznie nazwanych miejscach Massa i Meriba. Pamiętne wydarzenia z wędrówki, naród izraelski przeżywał każdorazowo liturgicznie w czasie świąt pielgrzymkowych, czego owocem był Psalm 95 będący głównym tworzywem literackim i teologicznym argumentacji Listu do Hebrajczyków 3,7-11. Szkoda, że autor niniejszego opracowania nie pokusił się do przeprowadzania analizy bliższego kontekstu liturgicznego zastosowania Psalmu 95 w epoce Starego Testamentu, skoro autor zakłada, że tekst Listu do Hebrajczyków powstał przed zburzeniem Świątyni Jerozolimskiej (s.28), a więc w świadomości odbiorców mogły istnieć odniesienia do konkretnego tła liturgicznego. Natomiast analiza literacka omawianego Ps 95 została przeprowadzona bardzo dobrze. W wyniku tej analizy udało się postawić tezę, że autor Listu do Hebrajczyków korzystał z wersji LXX cytując Ps 95 (s. 89).

W rozdziale trzecim została przedstawiona analiza Hbr 3,12-19, gdzie są wyeksponowane skutki niewiary pokolenia pustyni. Po zaprezentowaniu tłumaczenia i krytyki tekstu autor przechodzi do interpretacji egzegetycznej wspartej analizą literacką. Zauważa, że w pierwotnej wspólnotie chrześcijańskiej, tak jak wśród wychodzących z Egiptu Hebrajczyków, pojawia się pokusa powrotu do zwyczajów starotestamentalnych, co konsekwencji grozi odejściem od Chrystusa. Zaprezentowany fragment ma zatem ostrzegać przed procesem czynienia regresu na drodze wiary. Przesłanie ciągle aktualne, bo w każdej epoce istnieje możliwość popełnienia grzechu Hebrajczyków wędrujących przez pustynię (s. 125).

W rozdziale czwartym poprzez analizę Hbr 4,1-13 została wyeksponowana idea odpoczynku. Pokolenie, które wychodziło z Egiptu tęskniło za odpoczynkiem, który był zarezerwowany dla ludzi wolnych. Jednak ta tęsknota szybko przerodziła się w tęsknotę za stabilizacją ekonomiczną jaką mieli Hebrajczycy jako niewolnicy. Nie byli gotowi zaufać Bogu, że w nowej rzeczywistości potrafią zbudować przestrzeń życia w oparciu o Prawo Boże. W tekście pojawia się nowe „dziś”, które jest zaproszeniem do odpoczynku Boga po

dziele stwórczym. Wejście do tego odpoczynku jest procesem zbawczym i wymaga zaangażowania na drodze wiary, a przede wszystkim wytrwałości. Droga jest otwarta do odpoczynku, w który można wejść już teraz, ale jego pełnię osiągnie się w przyszłości, w wymiarze eschatologicznym. Ciekawą aluzję zauważa autor w odniesieniu do Boga jako lekarza, który stosuje miecz jak narzędzie chirurgiczne, by uleczyć człowieka (Hbr 4,12). Hebrajczycy odwoływali się do Boga jako lekarza. W Księdze Wyjścia symbolicznie w „usta” Boga zostaje włożona proklamacja: „Ja jestem twoim lekarzem” (Wj 15,26). W jakimś stopniu zatem wszyscy lekarze partycypowali w mocy Boga, który ostatecznie przywracał człowiekowi zdrowie. Autor niniejszego opracowania znakomicie wydobywa przesłanie tekstu Hbr 4,1-13 poprzez żmudną analizę literacką.

W podsumowaniu zostało ukazane całościowe orędzie tekstu Hbr 3,1-4,13 z jego implikacjami dla współczesnego odbiorcy. Autor zbiera osiągnięcia badawcze z poszczególnych części analizowanego fragmentu Listu do Hebrajczyków i przedstawia je w syntetycznej konkluzji teologicznej. W jakimś stopniu ta konkluzja zawiera ciągłość działania Boga od powołania Mojżesza poprzez wystąpienie Jezusa i jego dzieło zbawcze, do którego poprzez wiarę zostają zaproszeni wszyscy ludzie, by dojść do rzeczywistości odpoczynku, dynamicznie przeżywanego w wieczności w obecności Boga.

Przyjęta struktura pracy odpowiada wewnętrznej kompozycji fragmentu 3,1-4,13 Listu do Hebrajczyków i umożliwiła autorowi przeprowadzenie dokładnej analizy literackiej, a następnie wyciągnięcia wniosków teologicznych oraz ich aktualizację do współczesnych potrzeb ludzi wierzących, a może przede wszystkim do oczekiwań tych, którzy potrzebują argumentów do podtrzymania i rozwijania swojej wiary.

3. Metoda

Problematyka podjęta w opracowaniu domagała się zastosowania zróżnicowanych metod. Doktorant posłużył się jako główną metodą historyczno-krytyczną. Autor dokonał tłumaczenia tekstu z greki *koine*, przeprowadził krytykę tekstu, wydobył strukturę literacką omawianego fragmentu Listu do Hebrajczyków oraz wprowadził elementy analizy retorycznej, by wydobyć orędzie i ukazać jego aktualność. Na szczególne uznanie zasługuje skrupulatnie przeprowadzona na każdym etapie krytyka tekstu i jego analiza literacka.

4. Bibliografia

Dla doktoranta przedmiotem analiz badawczych był tekst biblijny. Opracowanie wskazuje, że doktorant zdobył umiejętność swobodnego korzystania z wersji oryginalnej Pisma świętego, zwłaszcza tekstu w języku greckim, w miarę potrzeb również odnosi się do tekstu w języku hebrajskim. Autor podjął się trudu tłumaczenia analizowanego fragmentu, by jeszcze pełniej sięgnąć w analizę literacką, która otwiera drogę do odczytania orędzia w języku zrozumiałym dla współczesnego obrońcy.

Bibliografia została podzielona na: 1. Biblijne teksty źródłowe; a. Tekst oryginalny i starożytne przekłady; b. Przekłady nowożytne; 2. Słowniki, leksykony i konkordancje; 3. Gramatyki; 4. Literatura przedmiotu; 5. Literatura uzupełniająca. Podział adekwatny do potrzeb prowadzonych analiz nad tekstem biblijnym, należałby się jednak zastanowić, czy nie wyodrębnić osobnego działu w postaci „komentarzy”, chociaż w znacznej mierze mieszczą się one w literaturze przedmiotu, to jednak niektóre trafiły do literatury uzupełniającej,

Na szczególną uwagę zasługuje wykorzystanie szerokiego spectrum literatury obcojęzycznej, co zresztą wymuszało realizowanie tematu pracy ze względu na skromną literaturę w języku polskim.

5. Kwestie merytoryczne i formalne

Doktorant nie ustrzegł się drobnych błędów literowych: w opisie bibliograficznym wkradła się literówka do nazwiska doktoranta: jest „Chalpnik” a powinno być „Chałupnik”. W cytacie z Hebr 1,14 jest „maję” a powinno być „mają” (s. 34). Wydaje się, że określenie „dzieci boże” raczej powinno być zapisane: „dzieci Boże” (s. 36). Analogicznie określenie: „Syn boży” należałoby zastąpić zwrotem: „Syn Boży” (s. 37). Wydaje się, że w transliteracji słowa greckiego: „ga.r” zbędna jest kropka (s. 43). Warto ujednoczyć pisownię: „kredo” (s. 53) i „Credo” (s. 54). Na stronie 70 kropka powinna być raczej po słowie hebrajskim. Na stronie 76 raczej z dużej litery powinno być „wkładu bożego” skoro jest „Bożego działania” i analogicznie z dużej litery powinno być na stronie 77 „domu bożego”. Na stronie 86 pojawiła się literówka: „Hebrahczyków”. Prawdopodobnie w wyniku podążania za tekstem angielskim pojawia się skrót: Exod. 17:7 (s. 95). W przypisie 62 do drugiego rozdziału słowo „kościół” powinno być raczej z dużej litery. Już w kwestii zwykłej estetyki warto zwrócić uwagę, że wielkość liter tytułu rozdziału III i IV jest odmienna od rozdziału I i II. Z wersji angielskiej

pozostały odnośniki do tekstu: (13;22), s. 110 (3:1), (s. 113). Zwrot „bożego gniewu” lepiej zastąpić zwrotem „Bożego gniewu” (s. 120). Zwrot „ziemia obiecana” wcześniej i później pisany jest z dużej litery: „Ziemia Obiecana” (s. 121). Analogicznie z dużej litery „ziemia obiecana” na s. 123.

Autor dosyć konsekwentnie stosuje skrót „Jn” dla Ewangelii Jana, co oczywiście jest jasne, ale niezbyt zgodne z deklaracją, że sigła biblijne w pracy są według „Biblii Tysiąclecia” (s. 11). Pojawia się, chociaż rzadziej, skrót „J”, na przykład s. 152.

Trzeba zauważyć, że Doktorant znakomicie wykorzystuje aparat naukowy w formie przypisów. Nie tylko przytacza dzieła z których korzystał, ale ukazuje różne stanowiska badawcze, co pozwala odbiorcy osiągnąć pełniejszy ogląd na omawiane teksty.

Należy skonkludować, że praca jest graficznie dobrze zredagowana. Skróty zastosowane zrozumiale i powszechnie przyjęte w pracach analizujących teksty biblijne. Estetyka pracy i precyzja cytowania, świadczy o staranności jaką Doktorant włożył w jej ostateczną redakcję. Język pracy jasny i zachowujący wszystkie rygory naukowości. Autor charakteryzuje się szczególną wnikliwością w analizach literackich i nawet najdrobniejszy szczegół stara się wyjaśnić i odczytać jego znaczenie dla całości orędzia.

6. Tezy do egzaminu i problemy do dyskusji na obronie doktorskiej

Proponuję trzy tezy do egzaminu wewnętrznego w przewodzie doktorskim:

- a. Prezentacja postaci Mojżesza na tle epoki
- b. Jakie pojawiły się próby rozwiązania problemu autorstwa Listu do Hebrajczyków?
- c. Jakie są próby rozwiązania koncepcji struktury literackiej i teologicznej Listu do Hebrajczyków?

Proponuję następujące tezy do dyskusji na obronie doktorskiej

- a. Jakie znaczenie teologiczne posiadają starotestamentalne odniesienia we fragmencie Listu do Hebrajczyków 3,1-4,13?
- b. Jakie jest starotestamentalne tło idei odpoczynku?
- c. Co oznacza stwierdzenie, że Jezus jest arcykapłanem?

7. Wniosek końcowy

Praca Pana Wiesława Tadeusza Chałupnik posiada dużą wartość poznawczą w zakresie analizy tekstu biblijnego. Autor wykazał się dużą wnikliwością w analizach literackich oraz znakomitym i krytycznym wykorzystaniem opracowań zakresu egzegezy Listu do Hebrajczyków.

Opracowanie zasługuje, po ewentualnych drobnych korektach, na wydanie drukiem. Należy założyć, że wiele analiz szczegółowych wzbudzi zainteresowanie tylko specjalistów od analiz literackich tekstów, ale dla wielu może to być punkt wyjścia do budowania orędzia ewangelizującego w oparciu o osiągnięte wyniki badawcze niniejszego opracowania. Wspomniane wyżej drobne uwagi w niczym nie pomniejszają wartości opracowania, bowiem odpowiada ono wymogom stawianym rozprawom doktorskim i zasługuje na pozytywną ocenę. Stawiam zatem wniosek o dopuszczenie jej autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Wrocław, 05.07.2024 r.

ks. dr hab. Jan Klinkowski, prof. PWT

